

SAMKEPPNISEFTIRLITIÐ

Fréttatilkynning, 20. maí 2008

Viðskiptasamningar birgja og annað samstarf fyrirtækja á matvörumarkaði

Birgjum og matvöruverslunum ber að ganga úr skugga um að samningar þeirra feli ekki í sér samkeppnishindranir

- Verð á matvörum er að jafnaði 64% hærra á Íslandi en að meðaltali í ESB-ríkjum.
- Allmargir samningar birgja og matvöruverslana fela í sér ákvæði sem kunna að raska samkeppni neytendum til tjóns.
- Könnun Samkeppniseftirlitsins bendir til þess að forverðmerkingar birgja á matvörum takmarki verðsamkeppni milli matvöruverslana. Verðmunur á þessum vörum milli verslana er margfalt minni en eðlislíkra vara sem ekki eru forverðmerktar.
- Samkeppniseftirlitið beinir þeim tilmælum til birgja og matvöruverslana að ganga úr skugga um að samningar þeirra feli ekki í sér samkeppnishindranir.
- Í skýrslu Samkeppniseftirlitsins, sem kynnt er í dag, er vakin athygli á nokkrum atriðum í samningum sem geta falið í sér samkeppnishindranir og gefnar leiðbeiningar um það hvers konar samningsákvæði geta hugsanlega raskað samkeppni á matvörumarkaði.
- Samkeppniseftirlitið mun fylgja því eftir að samningar feli ekki í sér brot á samkeppnislögum. Fyrirtæki sem verða uppvís að samkeppnislaga brotum mega vænta þess að þurfa að sæta viðurlögum.
- Með framangreindum aðgerðum er hægt að efla samkeppni og lækka verð til íslenskra neytenda.

Samkeppniseftirlitið hefur í dag birt skýrslu um viðskiptasamninga birgja og matvöruverslana og annað samstarf fyrirtækja á matvörumarkaði. Aðdragandi skýrslunnar er að Samkeppniseftirlitið hefur að undanfögnu aflað og farið yfir fjölda viðskiptasamninga birgja og matvöruverslana og annarra endursöluaðila í því skyni að meta áhrif þeirra á samkeppni á matvörumarkaði. Beindist gagnaöflunin að um 70 birgjum. Felur skýrslan í sér lok þeirrar athugunar. Í skýrslunni er einnig fjallað um verðlag á matvörum og hagsmunagæslu samtaka fyrirtækja á matvörumarkaði. Helstu niðurstöður skýrslunnar eru þessar:

1. Verðlag á Íslandi samanborið við aðrar þjóðir

Í desember árið 2005 gáfu samkeppnisyfirvöld á Norðurlöndum út skýrsluna *Nordic food markets - a taste for competition*. Í skýrslunni var birtur samanburður á verðlagi í þeim 15 löndum Evrópusambandsins sem voru aðilar að sambandinu árið 2004 auk Íslands og Noregs. Nýjar upplýsingar gefa færi á að kanna hver þróunin hefur verið frá því að norræna skýrslan kom út.

Í norrænu skýrslunni kemur fram að verð á Íslandi á matvörum var 42% hærra en að meðaltali í aðildarríkjum ESB. Miðaðist þessi samanburður við árið 2003. Upplýsingar fyrir árið 2006 sýna hins vegar að þessi munur hefur aukist og er

hann nú 64% (sjá bls. 6 í skýrslunni). Upplýsingarnar leyfa einnig þá ályktun að verð á Íslandi á mat- og drykkjavörum sé það hæsta í Evrópu. Verðlagið hér á landi er aðeins hærra en í Noregi en þessi tvö lönd skera sig nokkuð úr hvað hátt verðlag á matvörum áhrærir. Af upplýsingunum fyrir árið 2006 má ráða að hlutfallslegur munur á verði á mat- og drykkjavöru milli Íslands annars vegar og hinna Norðurlandanna hafi aukist nokkuð frá því sem var árið 2003.

Að mati Samkeppniseftirlitsins er afar brýnt að gripið verði til ráðstafana í því skyni að efla samkeppni og lækka verð til íslenskra neytenda á þessum nauðsynjavörum. Er nauðsynlegt að bæði stjórnvöld, fyrirtæki og neytendur vinni að þessu markmiði. Samkeppniseftirlitið er með í undirbúningi álit til landbúnaðarráðherra vegna innflutningshamlna á landbúnaðarvörum. Í skýrslu þeirri sem hér er kynnt er lagt fyrir birgja og matvöruverslanir að ganga úr skugga um að samningar þeirra feli ekki í sér samkeppnishindranir. Einnig tekur Samkeppniseftirlitið í sérstökum stjórnáráðum afstöðu til þess hvort skilyrði séu fyrir því að beita ákvæðum samkeppnislaga til þess að draga úr samkeppnishömlum og þar með efla samkeppni til lengri tíma litið, sbr. hér á eftir.

2. Samningar birgja og matvöruverslana

Samkeppniseftirlitið hefur að undanförnu aflað og farið yfir fjölda viðskiptasamninga birgja og matvöruverslana í því skyni að meta áhrif þeirra á samkeppni á matvörumarkaði. Það er niðurstaða Samkeppniseftirlitsins að aflokinni yfirferð yfir framangreinda samninga milli birgja og endurseljenda að allmargir þeirra feli í sér ákvæði sem kunnir að raska samkeppni og geti með því að farið gegn samkeppnislögum og leiðbeinandi reglum um viðskipti birgja og matvöruverslana, sem samkeppnisyfirvöld gáfu út í desember 2002. Í skýrslunni tekur Samkeppniseftirlitið ekki afstöðu til þess hvort samningar einstakra fyrirtækja brjóti gegn bannákvæðum samkeppnislaga. Samkeppniseftirlitið fylgir þessari skýrslu hins vegar eftir með sérstökum stjórnáráðum þar sem kannað er hvort tiltekin fyrirtæki hafi brotið gegn ákvæðum samkeppnislaga. Slík mál eru þegar hafin og fleiri eru fyrirhuguð.

Með skýrslu sinni í dag vill Samkeppniseftirlitið hins vegar vekja athygli á nokkrum atriðum í samningum sem hér koma til álita og gefa leiðbeiningar um það hvers konar samningsákvæði geta hugsanlega raskað samkeppni á matvörumarkaði. Á grundvelli þessa er fyrirtækjum gert betur kleift að leggja mat á lögmæti samninga sinna. Beinir Samkeppniseftirlitið þeim tilmælum til birgja, matvöruverslana og annarra endursöluaðila að yfirfara samninga sína með það í huga að ganga úr skugga um að ákvæði þeirra hindri ekki samkeppni og fari ekki í bága við samkeppnislög. Ef í gildi eru samkeppnishamlandi samningar er afar brýnt að allir birgjar og matvöruverslanir grípi þegar til ráðstafana til þess að fella úr gildi samningsákvæði sem líkleg eru til þess að skaða samkeppni og þar með neytendur. Slíkt frumkvæði af hálfu fyrirtækja hefur þá þegar jákvæð áhrif á samkeppni og hag neytenda á matvörumarkaði. Er þetta mikilvægt í ljósi þeirra aðstæðna sem nú ríkja á þeim markaði. Helstu atriði samninganna sem til álita koma eru þessi:

2.1 Forverðmerkingar birgja fyrir matvöruverslanir – leiðbeinandi smásöluverð
Algengt er að matvörur séu verðmerktar fyrirfram af framleiðendum með svokölluðu leiðbeinandi smásöluverði og getur þetta verið hluti af samningssambandi viðkomandi aðila. Þær matvörur sem hér um ræðir eru aðallega unnar kjötvörur, s.s. álegg, kryddlegið kjöt og pylsur, auk ákveðinna tegunda af ostum. Jafnframt er eitthvað um að lítt unnar kjötvörur (aðallega frystar), fiskmeti, egg og pakkað grænmeti og ávextir séu verðmerktar með leiðbeinandi smásöluverði. Verðmerking þessara vara fer þannig fram að um leið og þær eru vigtaðar og þeim pakkað eru þær verðmerktar í samræmi við þyngd pakkninganna. Vörur sem verðmerktar eru á þennan hátt eru því boðnar á sama

smásöluverði í öllum verslunum nema verslanirnar auglýsi sjálfar afslátt frá hinu leiðbeinandi verði.

Til að kanna samkeppnisleg áhrif forverðmerkinga birgja gerði Samkeppniseftirlitið verðkönnun seinni hluta aprílmánaðar í 13 matvöruverslunum á höfuðborgarsvæðinu þar sem kannað var verð á tilteknum flokkum forverðmerktra matvara annars vegar auk annarra algengra matvörutegunda hins vegar sem ekki eru fyrirfram verðmerktar. Könnunin leiddi í ljós að verðmunur á þeim vörum sem eru forverðmerktar af birgjum er mun minni en í tilviki þeirra mat- og dagvara sem verslanir verðmerkja sjálfar. Þannig eru verð á forverðmerktum vörum að jafnaði 0-6% hærra í stórmörkuðum og klukkubúðum en í lágvöruverðsverslunum, samanborið við 30-60% verðmun milli sömu búða á vörum sem matvöruverslanir verðmerkja sjálfar (sjá töflur á bls. 26 í skýrslunni). Við gerð könnunarinnar var tekið tillit til afsláttar sem stundum er gefinn frá hinu leiðbeinandi verði. Vörur sem sérmerktar eru tilteknum verslunum voru ekki hluti af könnuninni.

Það er mat Samkeppniseftirlitsins að þessar niðurstöður veiti vísbendingu um það að forverðmerkingar birgja takmarki verðsamkeppni á milli matvöruverslana. Þessi framkvæmd á verðmerkingum virðist í flestum tilvikum hafa þau áhrif að matvöruverslanir selji slíkar vörur á hinu leiðbeinandi verði. Í þeim tilvikum sem um frávík er að ræða frá hinu leiðbeinandi verði er það tiltölulega lítið og gjarnan það sama milli verslana.

Framangreind verðathugun er liður í rannsókn á áhrifum forverðmerkinga. Niðurstöður þær sem hér er lýst gefa til kynna að full þörf sé frekari aðgerða, þ.e. að rannsakað verði í sérstöku stjórnisýslumáli hvort tilteknir aðilar hafi gerst sekir um brot á samkeppnislögum með forverðmerkingum. Í skýrslunni er því beint til framleiðenda og matvöruverslana að taka forverðmerkingu matvara til ítarlegrar skoðunar með það í huga að tryggja að samkeppni sé ekki hindruð með þeim.

2.2 Samningsákvæði um einkakaup og tryggðarafslætti

Allnokkur fjöldi samninga sem aflað var frá birgjum inniheldur ákvæði um einkakaup og/eða tryggðarafslætti. Með einkakaupum er átt við ákvæði þar sem gerð er krafa um að viðkomandi verslun kaupi a.m.k. 60-80% af tilteknum vörum frá birgi. Með tryggðarafsláttum er hins vegar átt við afslætti eða önnur viðskiptakjör sem hafa það að markmiði eða af þeim leiðir að keppinautar þess birgis sem að samningi stendur eru útilokaðir eða hindraðir í því að eiga viðskipti við viðkomandi verslun. Dæmi um tryggðarafslætti eru t.a.m. svokallaðir eftirágreiddir afslættir. Nefna má dæmi um ákvæði af þessum toga í samningum sem Samkeppniseftirlitið hefur undir höndum:

- Birgir skuldbindur endurseljanda til að selja aðeins vörur frá birginum og gert er ráð fyrir skaðabótum í samningi ef endurseljandinn kaupir samskonar vöru af keppinauti birgisins.
- Birgir skuldbindur endurseljanda að kaupa vörur frá tilteknum erlendum framleiðanda aðeins af birginum.
- Birgir skuldbindur sig til þess að þess að greiða endurseljanda eftirágreiddan afslátt sem fer stighækkandi eftir því sem endurseljandi kaupir meira af birginum.
- Endurseljandi er skuldbundinn til að greina birgi frá því ef hann fær hagstæðara tilboð frá keppinauti birgisins til að gefa birginum tækifæri til að jafna það boð.

Samningar af þessum toga geta farið gegn banni samkeppnislaga við samkeppnishamlandi samráði og/eða við banni við misnotkun á markaðsráðandi stöðu. Samkeppniseftirlitið hefur þegar hafið athuganir á því hvort einkakaupaákvæði sem og önnur tryggðarákvæði í samningum birgja sem aflað

var fari gegn samkeppnislögum. Geta slíkir samningar haldið keppinautum frá markaði og hækkað verð. Beinir Samkeppniseftirlitið því til birgja og matvöruverslana að tryggja að í samningum þeirra felist ekki samkeppnishamlandi einkakaup. Ef slík ákvæði er að finna í samningum geta viðkomandi fyrirtæki með frumkvæðisaðgerðum fyrr skapað skilyrði fyrir aukinni samkeppni.

2.3 Ákvæði um að endurseljandi hefji ekki sjálfstæðan innflutning á samningsvöru

Í mörgum af þeim samningum sem aflað hefur verið frá birgjum eru ákvæði þar sem beinlínis er kveðið á um að viðkomandi matvöruverslun flytji ekki inn eða kaupi ekki frá öðrum þær vörur sem viðkomandi birgir er með á boðstólum eða ákvæði þar sem birgirnir hefur ávallt kost á að bjóða betur ef matvöruverslun bjóðast betri kjör erlendis frá. Nefna má dæmi um ákvæði af þessum toga í samningum sem Samkeppniseftirlitið hefur undir höndum:

- Tekið er fram að kaupanda sé óheimilt að flytja samhliða inn vörur seljanda frá öðrum erlendum birgja. Ef kaupandi getur fengið viðkomandi vörur á lægra verði skuldbindur hann sig til þess að gera seljanda kleift að bjóða betur. Takist seljanda það skuldbindur kaupandi sig til þess að hefja ekki þennan innflutning.
- Kaupandi skuldbindur sig til þess að hefja ekki innflutning nema að undangengnum viðræðum við seljanda.
- Kaupandi missir allan afslátt og markaðsstuðning ef hann hefur innflutning í samkeppni við seljanda.

Samningsákvæði af þessum toga geta verið samkeppnishamlandi. Þannig geta tilraunir til þess að hamlar með óeðlilegum hætti samhliða innflutningi á vörum falið í sér brot á samkeppnislögum. Ef samningur skuldbindur endurseljanda til hefja ekki innflutning á vörum sem birgir hefur umboð fyrir getur í reynd falist í honum skuldbinding um að endurseljandi hefji ekki samkeppni við birginn í innflutningi og heildsölu á þessum vörum. Rök geta staðið til þess að líta á þetta sem ólögmetta markaðsskiptingu. Án tillits til niðurstöðu stjórnáskilumála gagnvart einstökum fyrirtækjum beinir Samkeppniseftirlitið því til birgja og matvöruverslana að tryggja að í samningum þeirra felist ekki samkeppnishamlandi takmarkanir á innflutningi á dagvörum.

2.4 Önnur atriði

Ljóst er af samningum sem aflað var frá birgjum að þeir greiða verslunum fyrir markaðsstarf, þ.e. auglýsingar í sölubæklingum, kynningum o.s.frv. Allajafna er ekki kveðið á um það í samningum hvernig staðið er að hilluuppröðun og framstillingu. Þó er ljóst að birgjar greiða fyrir framstillingu og ekki er óalgengt að birgjar greiði sérstaklega fyrir það að nýjar vörur séu teknar í sölu. Gerð er grein fyrir því í skýrslu Samkeppniseftirlitsins að ákvæði af þessum toga geti undir vissum kringumstæðum farið gegn samkeppnislögum.

Í desember 2002 gáfu samkeppnisyfirvöld út leiðbeinandi reglur um viðskipti birgja og matvöruverslana. Reglurnar höfðu þann tilgang að vera þeim sem á matvörumarkaðnum starfa leiðbeining um það hvers konar háttsemi og hegðun væri í samræmi við góða samkeppni- og viðskiptahætti og þá um leið hvað kynni að fara gegn samkeppnislögum. Athugun Samkeppniseftirlitsins gefur til kynna að þessum leiðbeinandi reglum sé ekki að öllu leyti fylgt. Nefna má t.d. að af þeim birgjum sem aflað var upplýsinga frá eru u.þ.b. 40% sem ekki gera skriflega samninga við endursöluaðila. Þetta vekur athygli því í 2. gr. í umræddum reglum um viðskipti birgja og matvöruverslana segir að skilmálar í viðskiptasamningum skuli vera skriflegir og að þar skuli tilgreina þá vöruflokka sem viðskiptin taki til. Á sama hátt er misbrestur á því að 2. gr. hinna leiðbeinandi reglna hafi verið fylgt, en þar segir að í samningum skuli kveðið á um gildistíma og uppsagnarákvæði,

viðskiptakjör, greiðslufrest, fyrirkomulag markaðs- og kynningarsamstarfs og hilluuppröðunar og framstillingu á vörum í verslunum.

3. Samvinna innan hagsmunasamtaka fyrirtækja

Að undanfögnu hefur nokkuð borið á því að talsmenn fyrirtækja og samtaka fyrirtækja sem tengjast matvörumarkaði hafa tjáð sig um verðhækkanir á matvörum. Í tilefni af þessu birti Samkeppniseftirlitið tilkynningu þann 28. mars 2008 þar sem varað er við því að slík umfjöllun geti farið gegn samkeppnislögum. Í mars sl. hóf Samkeppniseftirlitið einnig athugun á því hvort tiltekin samtök fyrirtækja sem starfa á matvörumarkaði hafi gengið of langt í hagsmunagæslu sinni og brotið þar með gegn ákvæðum samkeppnislaga. Fram hefur komið opinberlega að um er að ræða Bændasamtök Íslands og einstök búnaðar- og búgreinasamtök. Einnig er um að ræða Félag íslenskra stórkaupmanna. Rannsókn á þessum aðilum er ekki lokið og ekkert liggur fyrir um hvort þeir hafi með aðgerðum sínum brotið gegn samkeppnislögum. Gögn sem aflað hefur verið í þessum málum og önnur nýleg mál sem varða samtök fyrirtækja gefa hins vegar til kynna að þörf sé á því að fjalla um þær skyldur sem hvíla á samtökum fyrirtækja samkvæmt samkeppnislögum.

Í skýrslu Samkeppniseftirlitsins eru veittar leiðbeiningar um hvers konar hagsmunagæsla og samvinna innan samtaka fyrirtækja geti farið gegn samkeppnislögum (sjá kafla IV. í skýrslunni). Er því beint til samtaka fyrirtækja sem tengjast matvörumarkaði að hafa hliðsjón af þessu. Með því móti geta samtök fyrirtækja haft frumkvæði að því að uppræta hugsanlegar samkeppnishömlur.

Skýrsla Samkeppniseftirlitsins *Viðskiptasamningar birgja og annað samstarf fyrirtækja á matvörumarkaði* er aðgengileg á heimasíðu eftirlitsins (samkeppni.is).